

УДК 272(477.7)“19”(045)

В. П. Ганзуленко

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ГРОМАДА МІСТА ЗАПОРІЖЖЯ В 20–30-х рр. ХХ ст.

На основі архівних матеріалів автор досліджує діяльність римо-католицької громади міста Запоріжжя в 20-30-х рр. ХХ ст. Автором аналізується динаміка чисельності релігійної громади, визначаються фактори, що впливали на розвиток парафіяльного життя, характеризується соціальна структура громади та її лідерів, розкривається трагічна доля римо-католиків під час масових політичних репресій кінця 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *Римо-католицька церква, релігійна громада, соціальний склад, антирелігійна політика, політичні репресії*

Зростання останнім часом суспільного інтересу до регіональної історії зумовило поширення наукових досліджень з історії функціонування релігійних течій і церков у різних регіонах України, зокрема – і Римо-католицької церкви (РКЦ). Поступове відродження духовності українського суспільства сприяє переосмисленню її ролі у вітчизняній історії.

Українськими та закордонними науковцями ретельно вивчалось питання становлення та поширення римо-католицизму в Україні, досліджувалися особливості взаємодії РКЦ та урядових структур радянської влади. Серед таких наукових розвідок можемо виділити праці Е. Бистрицької, Г. Стронського, Н. Рубльової, П. Яроцького, О. Ліценбергер та інших. З появою доступу до раніше закритих архівних джерел до наукового обігу було введено ряд досліджень з історії діяльності окремих римо-католицьких епархій та костелів [1; 2; 3]. Разом з тим, питання висвітлення особливостей діяльності римо-католицьких громад в окремих регіонах України залишається одним з малодосліджених.

Метою даної статті є аналіз особливостей діяльності римо-католицької громади міста Запоріжжя в 20-30-х рр. ХХ ст., дослідження правового становища, змін чисельного та соціального складу віруючих.

Формування римо-католицької громади міста Запоріжжя (до 1921 року – Олександрівська) відбувалося впродовж другої половини ХІХ – початку ХХ ст. за рахунок іноземних колоністів та робітників, які переселялися до повітового міста у пошуках кращої долі.

Так, згідно з відомостями Олександрівської міської думи, на 1904 р. у місті мешкало 696 віруючих Римо-католицької церкви, у 1905 р. – 907 чол. Впродовж наступних двох років чисельність громади збільшилась до 1010 осіб [4, арк.94, 136, 142, 261].

Але незважаючи на постійно зростаючу кількість віруючих, навіть на початку ХХ ст. у місті та його околицях не було жодного римо-католицького храму чи навіть молитовного будинку. Відсутність постійного священика обмежувала розвиток громади, а віруючі змушені були їздити до костелів Катеринослава або Харкова. До того ж, такі поїздки могли дозволити собі далеко не всі члени громади, і як правило вони відбувалися лише на великі релігійні свята.

На прохання парафіян до Олександрівська приїжджав священик для проведення релігійних треб та проповідей. Проте такі візити патерів були не частими та не могли задовольнити душпастирські потреби віруючих міста.

У 1902 р. римо-католики Олександрівська звернулися до місцевої управи з проханням виділити на продаж ділянку землі для будівництва храму. Громаді запропонували декілька варіантів можливих ділянок для будівництва костелу, і в решті було обрано місце на розі вулиць Гоголівської та Кріпосної (зараз Гоголя та Грязнова) [5, с.302].

Протягом року віруючі збирали кошти на придбання землі та будівництво невеликого костелу. В 1906 р. культову споруду нарешті було збудовано та освячено.

Проте постійно зростаюча чисельність членів громади вимагала збільшення приміщення храму, який не міг вмістити усіх віруючих. Також постало питання щодо запрошення до Олександрівська на постійну церковну службу ксьондза та організації недільної школи для дітей.

Завдяки підтримці Олександрівської міської думи, яка надала на пільгових умовах кредит для придбання сусідніх з молитовним будинком ділянок, було розпочато будівництво нового великого костелу. Настоятелем костелу було призначено патера Вікентія Сквирецького [5, с.303].

Але сподіванням віруючих на подальший вільний розвиток громади так і не судилося збутися. Події першої світової війни та лихоліття громадянської війни завдали римо-католицькій громаді міста невиправних втрат.

З утвердженням радянської влади стрімко скорочується число віруючих у громаді, а саме її існування підпадає під чітку регламентацію з боку влади.

Так суттєвих змін у досліджуваній період зазнає організаційна будова релігійної громади. Кількість віруючих скорочується на 93,5% та на початок 1924 р. ставить 66 осіб, із них 36 жінок та 30 чоловіків.

Аналізуючи соціальний склад громади зазначимо, що робітники становили 15 чол., селяни – 3 чол., торговці – 5 чол., службовці – 17 чол., інші верстви населення – 26 чол. За національним складом до громади належали поляки, литовці, німці, вірмени та росіяни.

Із загальної кількості парафіян 27% складали особи віком 40 років і більше, 18% – особи 30-40 років, 21% – віком від 22 до 30 років, 20% – від 18 до 22 років, решта – діти віком до 18 років [6, арк.2].

Парафія, як і раніше, залишалася осередком духовного життя римо-католиків міста та структурною одиницею Римо-католицької церкви, підпорядковуючись Георгбурзькому вікаріату Тираспольської дієцезії. Однак, вона стала заручницею нової державно-політичної системи.

Існування католицької парафії згідно радянського законодавства було можливим за умовами її реєстрації державними органами влади. Реєстрація парафії надавала їй формальній можливості безперешкодно проводити зібрання, будувати храми та каплиці, та нарешті вільно задовольняти релігійні потреби парафіян.

Водночас завдяки реєстрації влада мала змогу контролювати релігійне життя громади та впливати на діяльність РКЦ. Процес реєстрації релігійної громади включав декілька складових, серед яких обов'язковими елементами були: визначення необхідного кількісного складу членів громади (50 осіб), укладання статуту громади та договору з місцевими органами влади на право користування майном, оплата реєстраційних стягнень тощо.

Влада вимагала від віруючих обов'язкового укладання типового статуту, без якого діяльність релігійної громади була забороненою. Водночас органи місцевої влади навмисно затягували й без того обтяжливий для парафіян процес реєстрації громади, тим самим "бюрократичним шляхом" перешкоджаючи розвитку релігійного життя віруючих. Процес реєстрації громади затягнувся на декілька років.

У грудні 1924 р. правління громади навіть змушено було звернутися до Запорізького окрвиконкому із заявою щодо з'ясування причин, з яких влада тривалий час зволікає із затвердженням "типового статуту". В заяві зокрема зазначалося: "За розпорядженням Окрліквідкому при Запорізькому окрвиконкомі нам було запропоновано в грудні місяці 1923 р. представити статут підписаний 10 засновниками й завіреним нотаріусом, а також переказати кошти на ім'я Губліквідкому на публікацію засновників статуту, що й було нами відправлено поштою згідно квитанцій за № 158 і № 3 та от уже рік пройшов від дня подачі статуту й ми дотепер не маємо ніякої звістки, а тому Римо-Католицька громада просить офіційно повідомити чи затверджено статут, а якщо ні то чому" [6, арк. 6].

Лише через чотири місяці у квітні 1925 р. громада отримала відповідь за підписом начальника губерньського відділу культів Фадєєва, в якій зазначалося, що в поданому для реєстрації статуті "формальності дотримані, до затвердження статуту перешкод немає" [6, арк. 7].

Однак, ще сім місяців довелось чекати громаді на одержання статуту. 30 листопада 1925 р. окрадмінвідділ за підписом завідуючого відділу культів Басанського повідомив громаду про те, що "...одному з членів Правління належить прибути до Окрадмінвідділу в Відділ культів за-для оплати гербового збору в один карбованець та одержання статуту Вашої громади" [6, арк. 8].

Подібна ситуація була типовою для римо-католицьких громад Південної України в цілому.

Як і представники інших релігійних конфесій, Запорізька римо-католицька громада була позбавлена права власності, а все церковне майно націоналізовано. Користування костелом як і рештою культових споруд можливо було лише на правах оренди за умови укладання спеціального договору.

Договір між Запорізьким виконкомом та римо-католицькою громадою міста Запоріжжя на користування молитовним будинком (договір № 4) було укладено у грудні 1922 р. та затверджено Запорізьким окрліквідкомом 7 березня 1924 р.

Згідно договору, текст якого був типовим, віруючі "отримали" у "безкоштовне користування" костел з речами культового характеру, зобов'язувались "берегти... відповідно до його призначення, беручи на себе всю відповідальність за цілісність та збереження... майна, а також за додержання... зобов'язань" [6, арк. 6].

Також члени парафії зобов'язувалися зі своїх коштів сплачувати поточні витрати на утримання костелу, вести інвентарний облік церковного майна та коштів, включно з благодійними пожертвами. Згідно договору в храмі заборонялось проведення політичних зібрань, розповсюдження книг, брошур, листівок, ворожих радянській владі, проведення богослужінь і набатних тривог з метою повалення влади більшовиків.

Водночас право віруючих користуватися костелом постійно порушувалось. До того ж, не останню роль у діях місцевої влади відігравала кампанія з передачі культових споруд під культурно-просвітницькі потреби трудящих.

Так, протягом 1922–1923 рр. до Запорізького окрадмінвідділу неодноразово зверталися громадські організації з проханням "передати будівлю римо-католицького костелу, що знаходилась у будинку № 97 по вулиці Гоголівській, під організацію клубу для робочої молоді". Зокрема, у зверненні начальника Олександрівського учбового пункту Катеринівської залізниці від 10 січня 1923 р. зазначалося, що адміністрація "втретє просить передати будівлю костелу для фізкультурного клубу" [7, арк. 8].

Багато проблем задавало громаді матеріальне питання. Парафіяни змушені були сплачувати щорічно зростаючі податки, ініційовані державою страхові внески на утримання костелу, гербові збори тощо, несплата яких могла стати на заваді існування громади.

Переслідування радянською владою римо-католицького духовенства також деструктивно позначилось на розвитку Запорізької парафії. Відомо, що на початку 1920-х рр. парафія не мала власного священика. Спочатку для проведення богослужінь парафіяни запрошували ксьондза Ф.-К. Куна з сусідньої Георгбурзької громади, а також патера М. Вольфа з Дніпропетровська. Відсутність священика завдавала руйнівного впливу та робило громаду беззахисною перед радянською системою.

Водночас радянська влада контролювала кожен візит патерів до парафії, вимагаючи щоразу повідомляти про проведення богослужінь приїжджими священиками.

Так, 28 квітня 1927 р. правління громади повідомляло адмінвідділ про те, що "25 квітня сього року в молитовному домі громади проводилося богослужіння, яке обслуговувалося священиком Вольфом з

Дніпропетровська" [6, арк. 16]. Зазначимо, що подібні повідомлення були типовим явищем для розпорощених та віддалених одна від одної католицьких парафій Південної України.

Починаючи з кінця 20-х рр. Запорізька римо-католицька громада була зобов'язана не лише повідомляти про свою діяльність, але й отримувати дозволи на зібрання парафіян. Зокрема, 5 січня 1928 р. правління громади звернулося до Запорізького окрадмінвідділу з проханням дозволити проведення 8 січня 1928 р. загального зібрання парафіян [6, арк. 21-23]. За розгляд прохання правління мало сплатити гербовий збір у розмірі 2 крб. Лише після сплати означеного збору 7 січня 1928 р. громада отримала дозвіл за № 497 на проведення зібрання.

Громада мала щороку звітувати про свою діяльність, повідомляти про кадрові зміни, отримувати дозволи на проведення обрядів, пред'являти кошториси.

Отже, методами адміністративного та економічного тиску місцеві органи влади штучно стримували розвиток римо-католицької громади м. Запоріжжя, неухильно контролюючи її діяльність.

Розглядаючи процес розвитку Запорізької громади в умовах насадження радянської влади, неможливо не сказати про нетривале, датоване 1925-1928 рр., зростання числа віруючих у громаді. Це був час загальних суспільно-політичних перетворень в країні, спричинених новою економічною політикою.

Кількісний склад парафіян Запорізької громади впродовж зазначеного періоду збільшився на 76 чол. та на 1928 р. налічував 142 особи, чисельність громади в цілому збільшилась в 2,2 рази [6, арк. 26-31].

Сприятливим фактором для розвитку громади стала певна модернізація економічної та суспільної сфер життя, що відбувалася в першій половині 20-х рр. та сприяла відродженню релігійної свідомості населення, впливаючи на зростання чисельності римо-католиків у громаді. Переважно це були не новонавернені парафіяни, а віруючі, які переставали боятися, що за реєстрацію у громаді буде покарання, і декларували свою релігійну ідентичність.

Великі сподівання католики міста покладали і на політику коренізації, проголошену в квітні 1923 р., серед ключових тез якої були: глибоке вивчення національної історії, відродження та розвиток національних традицій і культури, організація мережі навчальних закладів для корінних національностей.

Розглянемо більш детально чисельний та соціальний склад Запорізької громадами станом на 1 січня 1928 р.

Із 142 віруючих за соціальною належністю 45 чол. (31,7%) були робітниками, 13 чол. (9,2%) – службовці, 24 чол. (16,8%) – кустарі. Особливу та досить чисельну групу парафіян громади складали "домогосподарки" (60 осіб або 42,3%). За майновим станом бідняки в громаді складали 19,3%, середняки – 73,1%, заможне населення – 7,6% [6, арк. 26-31].

Показниками життєдіяльності та потенційного розвитку громади виступають їх віковий та гендерний склад, а також освітній рівень парафіян.

Так, згідно з анкетними даними, римо-католицька громада м. Запоріжжя нараховувала 19,7% парафіян віком від 18 до 22 років, 24,3% віком 22-30 років, 18,1% віком 31-40 років, 37,9% віком понад 40 років [6, арк. 26-31].

Таким чином, громада мала значні ресурси життєздатності та потенційного розвитку. Однак, негативною стороною великої кількості парафіян молодого віку було те, що саме на молодь були розраховані пропагандистські антирелігійні заходи радянської влади, що несли небезпеку духовному стану віруючих.

Розглядаючи соціальний склад громади, звертаємо увагу на співвідношення віруючих жіночої та чоловічої статі. На відміну від більшості римо-католицьких громад Південної України, в яких за чисельним складом переважали жінки, громада м. Запоріжжя налічувала 79 чоловіків, що становило 55,6% від загальної кількості віруючих, та 63 жінки або 44,4% [6, арк. 26-31].

Важливою складовою соціального портрету громади є освітній рівень парафіян. Адже основи віровчення Римо-католицької церкви передбачають вміння самостійно читати Біблію та осмислено приймати догмати віри. Саме тому освіченості парафіян у громаді приділяли особливу увагу.

Згідно облікових даних рівень письменого населення серед віруючих складав 89,6%. Зокрема серед 142 членів парафії "неграмотними" назвали себе 3 чол. (2,1%), "малограмотними" – 37 чол. (26,1%), початкову освіту мали 90 чол. (63,4%), середню освіту – 12 чол. (8,4%) [6, арк. 26-31].

Складовою частиною соціального портрету Запорізької римо-католицької громади виступає аналіз її керівного складу, на долю якого випали численні необґрунтовані звинувачення в соціальній ворожості до існуючого суспільного ладу.

Відразу зауважимо, що порівняно з початком ХХ ст., коли парафію очолювали священники, у 20-х рр. однією з ключових вимог радянської влади при реєстрації громад був світський склад її керівництва. Тому римо-католицькі громади стали очолювати парафіяльні ради, до складу яких входили, обрані з числа парафіян, голова правління, секретар та члени правління.

Основним джерелом вивчення соціального портрету керівників Запорізької громади виступають анкети, реєстраційні картки та списки її керівників, складені за вимогою радянської влади.

Керівниками громади впродовж досліджуваного періоду були особи виключно чоловічої статі, які мали найбільший авторитет серед віруючих.

Так протягом 20-х рр. головою правління римо-католицької парафії м. Запоріжжя був литовець за національністю Якшта Станіслав Йосипович, 1868 року народження. За соціальним статусом він був робітником, працював офіціантом, а згодом – сторожем в Запорізькому комунальному готелі, за майновою

належністю – середняк, мав у власності будинок. Освіта у С.Й. Якшти була початкова. Членом громади він значився з 1900 р.

В першій половині 20-х рр. посаду секретаря правління Запорізької громади займав поляк Венедикт Юрійович Ілішко, 1878 року народження. До громади він належав з 1914 р. Освіта у В.Ю. Ілішка була початковою. За соціальним статусом робітник, працював слюсарем в галузі водного транспорту. Згідно анкетних даних В. Ілішко не мав нерухомого майна та належав до прошарку “звільнених від податку”.

Одним із впливовіших членів римо-католицької громади м. Запоріжжя був німець Іван Петрович Майн, 1863 року народження, який в 20-ті рр. займав посади секретаря та скарбника громади. Членом громади він значився з 1918 р. За соціальним статусом І. Майн належав до селян-середняків. До революції 1917 р. він був землевласником, на 1925 р. – власник будинку. Освіту І. Майн мав початкову (закінчив народну школу).

Серед очільників правління громади за соціальною належністю окрім робітників та селян були службовці (Г.Г. Келер), торговці (С.І. Татосов), міщани (М.Л. Квятковський) та інші.

За національним складом правління Запорізької католицької громади в різний час було представлено німцями, поляками, литовцями, латишами, вірменами.

Зауважимо, що в другій половині 20-х рр. соціальний статус більшості очільників католицької громади м. Запоріжжя зміниться – вони належатимуть до соціальної групи “безробітних”.

Керівники правління громади обиралися в ході голосування на загальних зборах всіх членів парафії. За виконання своїх парафіяльних обов'язків члени правління не отримували матеріального заохочення. Джерелом існування очільників громади була лише їх власна праця поза межами громади, будь-то праця на виробництві, в торгівлі, соціальній сфері тощо.

Таким чином, керівний склад Запорізької громади був представлений різними верствами суспільства того часу (переважно середняками та бідняками) та за соціальним і майновим станом був подібним до інших релігійних конфесій міста.

Більшовицька пропаганда закидала очільникам громад звинувачення у експлуатації віруючих, отриманні грошової допомоги від громад та представництв Римо-католицької церкви за кордоном. Насаджувалось твердження, що парафіяни перебували у складі громад лише через можливість отримання матеріальної допомоги від громад для витрат за своїми потребами.

З метою з'ясування реального матеріального становища Запорізької римо-католицької парафії проведемо детальний аналіз її кошторисів.

Формування бюджету громади залежало виключно від матеріального становища парафіян та відбувалось безпосередньо за рахунок добровільних внесків віруючих. Кошти громади складалися із пожертвувань парафіян, що надавалися у грошовому вигляді, натуральними продуктами, коштовностями та збирались під час богослужінь й загальних зборів членів релігійної громади; добровільних відрахуваннях на користь громади її членами від своїх заробітків або статків; від одноразових пожертвувань окремих членів громади.

Витрати громади включали оплату священику за проведення богослужінь, утримання причту, фінансування місіонерської діяльності, утримання церковних приміщень, на відрахування церковних зборів та податків, надання матеріальної допомоги членам релігійної громади.

Так прибуток Запорізької римо-католицької громади за друге півріччя 1925 р. склав 276 крб. 74 коп., із них: сальдо на 01.07.1925 р. складало 10 крб. 69 коп., добровільні пожертвування під час богослужінь – 24 крб. 11 коп., пожертвувань під час проповідей місіонерів – 12 крб. 20 коп., відрахування за продаж вапняного каміння – 240 крб. 43 коп.

Видатки громади склали 253 крб. 76 коп. за наступними статтями: оплата техвідділу за перевірку плану костелу – 5 крб.; видано священику за відвідування парафії – 30 крб.; погашено борг громадянину Фіттереру Й.Ф. – 30 крб.; видано громадянину Якшти С.О. в борг – 50 крб.; видано громадянину Вільгейму В.І. за векселем – 100 крб.; сплачено основну ренту за 1924-1925 р. – 5 крб. 93 коп.; сплачено додаткову ренту – 40 крб. 63 коп.; придбано 1 фунт воскових свічок – 2 крб. 20 коп. Сальдо на перше півріччя 1926 р. складало 33 крб. 67 коп. [6, арк. 13].

У першому півріччі 1926 р. чистий прибуток громади склав 188 крб. 30 коп. Із них 96 крб. 82 коп. було отримано за рахунок пожертвувань під час богослужінь; 90 крб. 58 коп. одержано за реалізацію цегли, щебеню та вапняного каміння; 90 коп. зароблено з продажу фруктових дерев. Витрачено 150 крб. 45 коп., з яких оплата трьох відвідань священиком громади склала 74 крб. 58 коп., надання грошової позики члену громади Якшти К.С. – 50 крб., оплата обов'язкових страхових внесків – 10 крб. 57 коп., поточний ремонт костелу та церковних приміщень – 9 крб. 50 коп., купівля свічок та інші потреби – 5 крб. 80 коп. Залишок на друге півріччя 1926 р. складатиме 71 крб. 52 коп. [6, арк. 14].

Зауважимо, що протягом 1927 р. доходи громади зменшились порівняно з 1925 р. в 2 рази. Тенденція щодо зменшення доходів Запорізької парафії зберігалася впродовж кінця 20-х рр. та була типовою для всіх римо-католицьких громад Південної України.

Отже, можемо констатувати, що значну частину прибутків парафіяни витрачали на підтримку основних сфер діяльності громади, а саме: утримання костелу, внутрішнє облаштування, оплату богослужінь та місіонерської діяльності, придбання релігійної літератури та добродійність. Не виявлено жодного свідчення отримання впродовж 20-х рр. як очільниками громади, так і її пересічними членами будь-якої грошової допомоги від закордонних організацій та структур РКЦ.

Існування ж самої громади залежало виключно від благодійних внесків парафіян. Так згідно кошторису Запорізької римо-католицької громади за друге півріччя 1925 р. віруючі добровільно пожертвували парафії

під час богослужінь 24 крб. 11 коп. та при проведенні проповідей місіонерів 12 крб. 20 коп. У першому півріччі наступного року сума благодійних пожертвувань парафіян значно зросла та становила 96 крб. 82 коп. Через рік на 1 липня 1927 р. цей показник складав 94 крб. 61 коп. [6, арк. 13-14].

Починаючи з кінця 1927 р., через погіршення матеріального становища віруючих, розмір пожертвувань поступово скорочувався. На початок 1929 р. розмір пожертвувань скоротився на понад 50%.

Розгортання наприкінці 20-х рр. політики суцільної колективізації посилювало гоніння влади проти Римо-католицької церкви та її віруючих. Через антирелігійну пропаганду в суспільній свідомості радянських людей формувалася негативний образ “ксьондза дармоїда і контрреволюціонера”. Варто зазначити, що таке формування влада намагалася провести і по відношенню до очільників громад.

Посилення економічного тиску на віруючих шляхом запровадження нових податків, переслідування членів парафіяльної ради призвели до зменшення числа віруючих у громаді. Тривала відсутність священика, а отже й не проведення богослужінь та церковних обрядів, за твердженням місцевих органів влади, позбавляли запорізьких римо-католиків підстав для зібрань і користування костелом. Це, у свою чергу, спричинило закриття костелу на початку 1930 р.

Віруючі неодноразово наголошували на незаконному позбавленні їх права вільно сповідувати свою релігію та задовольняти релігійні потреби. Під клеймом “активні церковники” майже всі члени правління громади потрапили в оперативний облік місцевого управління державної безпеки НКВС [5, с. 310].

Радянська влада прагнула за будь-яку ціну викоринити релігію із суспільного життя. Масові репресії 30-х рр. стали ключовим механізмом реалізації антицерковної політики більшовиків. Репресивна машина була спрямована не лише проти духовенства, але й проти пересічних парафіян. Першими відчували на собі нищівний удар влади колишні очільники громад – члени парафіяльних рад та костельних причтів.

Частим приводом до арештів у цей час ставало національне походження віруючих. Їх звинувачували у шпигунській діяльності на користь ворожих до радянської системи, “фашистських” держав, зокрема – Польщі, Німеччини, Латвії. Так 31 серпня 1937 р. був заарештований голова Запорізької римо-католицької громади Станіслав Якшта, а впродовж декількох місяців майже всі члени парафіяльної ради – Купріян Якшта, Михайло Квятковський, Роберт Вишемірський, Адольф Рибак, Франц Войцеховський, Казимира Йозефович та інші. Проти них порушувалися різні кримінальні справи, однак з типовими звинуваченнями – контрреволюційна діяльність та шпигунство на користь Польщі. Брати Станіслав та Купріян Якшти обвинувачувались у антирадянській та контрреволюційній діяльності, спрямованій на вихвалання “фашистської” Польщі. Їм закидалися тісні зв’язки з “активним членом Дніпропетровського осередку Польської організації військової”, колишнім настоятелем римо-католицького костелу у м. Запоріжжі, патером В. Сквирецьким.

У матеріалах кримінальної справи Купріяна Якшти зокрема зазначалося, що він, начебто, у 1933 р. був завербований ксьондзом В. Сквирецьким до Польської організації військової. За дорученням священика збирав інформацію про частини запорізького військового гарнізону, “настрої різних верств населення, вербував нові контрреволюційні кадри, створював диверсійні групи, проводив контрреволюційну пропаганду, закликав до боротьби з радянською владою” [5, с. 312].

У обвинувальному вирокі стверджувалося, що К. Якшта “зізнався у шпигунсько-диверсійній діяльності”. “Визнав себе винним” у шпигунській контрреволюційній діяльності й Станіслав Якшта. Можемо лише припустити, якими “методами” слідчі отримали вищезазначені зізнання. За вирокіом НКВС СРСР і Прокурора СРСР брати Станіслав та Купріян Якшти були засуджені до вищої міри покарання – розстрілу. 2 листопада 1937 р. у стінах запорізької в’язниці вони були розстріляні [8; 9].

Подібна доля спіткала й інших членів громади. 14 листопада 1937 р. був розстріляний Михайло Квятковський, 22 листопада – Франц Войцеховський, 27 листопада – Адольф Рибак. Казимиру Йозефович та Роберта Вишемірського засудили до 10 і 8 років позбавлення волі відповідно. Восени 1938 р. Р. Вишемірський помер у мелітопольській в’язниці.

Отже, римо-католицька громада міста Запоріжжя впродовж досліджуваного періоду являла собою сталу релігійну організацію, яка за своїм соціальним складом була подібною до інших релігійних громад Південної України та відповідала структурі тогочасного суспільства. Діяльність громади, в свою чергу, суворо підпорядковувалася радянській політичній системі, яка неухильно контролювала розвиток релігійного життя. Політичні репресії кінця 30-х р. на тривалий час позбавили громаду життєздатних сил, однак духовно не скорили вкорінені у свідомості віруючих християнські традиції.

Джерела та література

1. Пасечник О.А. Римо-католическая церковь в Каменец-Подольской (Хмельницкой) области в 1920–1941 годах / Олег Анатольевич Пасечник. – Хмельницький : Издатель ЧП Цюпак А.А., 2009. – 188 с.
2. Багмет М.О. Із історії Миколаївських костельов / Багмет М.О., Губська Т.М., Андреев В.І. // Поляки на Півдні України. — Одеса : Б.в, 2007. — С. 90-91.
3. Gędłek Ł. Zarys Historii diecezji odesko-symferopolskiej / Ł. Gędłek, T. Krzyżowski, M. Żurek. – Odessa-Kraków, 2011. – 300 s. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://catholic-odessa.info/UA/kuria/historia-UA.htm>
4. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО). – Ф. 24. – Оп. 1. – Спр. 191. – Арк. 94, 136, 142, 261.
5. Стойчев В. Римо-католицька громада Запоріжжя у 1920-1930-х рр. / вступ. ст. і упор.: В. М. Стойчев // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2012. – № 2. – С. 300-349.
6. ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 98. – 33 арк.
7. ДАЗО. – Ф. Р-316. – Оп. 3. – Спр. 8. – 160 арк.
8. ДАЗО. – Ф. Р. 5747. – Оп. 3. – Спр. 5263. – 30 арк.
9. ДАЗО. – Ф. Р. 5747. – Оп. 3. – Спр. 9137. – 32 арк.

Hanzulenko V. P. Roman-Catholic commune of Zaporizhzhya in the 20's – 30's of the 20th century.

The author investigates the activities of the Roman Catholic commune of Zaporizhzhya in the 20's-30's of the 20th century on the basis of archival materials. The author of the article analyzes the population dynamics, characterizes the social structure of the commune and its leaders, reveals the tragic fate of Roman Catholics at the time of mass political repressions in the late 30's of the twentieth century.

Key words: Roman-Catholic Church, religious community, social structure, antireligious policy, political repression

Ганзуленко В. П. Римско-католическая община города Запорожья в 20–30-е гг. XX в.

На основе архивных материалов автор исследует деятельность римско-католической общины города Запорожья в 20-30-х гг. XX в. Автором статьи анализируется динамика численности религиозной общины, определяются факторы, влияющие на развитие приходской жизни, характеризуется социальная структура общины и ее лидеров, раскрывается трагическая судьба римо-католиков во время массовых политических репрессий конца 30-х гг. XX в.

Ключевые слова: Римско-католическая церковь, религиозная община, социальный состав, антирелигиозная политика, политические репрессии

УДК 94:929:282(477)"19"

Т. Ю. Пшеничний

НАУКОВА СПАДЩИНА АТАНАСІЯ ПЕКАРА В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ЗАКАРПАТТІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Розвиток вітчизняної історичної науки тісно пов'язаний з іменами людей, які через складну суспільно-політичну ситуацію ХХ ст. були децю позабуті. До таких особистостей відноситься відомий український історик церкви, монах Чину Святого Василія Великого о. Атанасій Пекар. Радянська історична наука відкинула його на маргінеси української наукової думки, тим то й позбавила читача будь-яких відомостей про нього. Лише завдяки коліткій праці вітчизняних вчених на еміграції, ім'я видатного історика України було статті подається аналіз наукової спадщини вченого в контексті вивчення ним однієї з найтрагічніших сторінок церковної історії на Закарпатті, який пов'язаний з Українською греко-католицькою церквою у ХХ ст.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, Закарпаття, Угорщина, УРСР, СРСР, історична наука.

Розвиток історичних досліджень з історії Української греко-католицької церкви в середовищі української еміграції призвів до формування потужного наукового інформаційного простору, який серйозно опозиціонував радянській історіографії. Саме вітчизняними дослідниками, які опинилися поза межами УРСР, була здійснена спроба об'єктивного аналізу історії УГКЦ в Радянському Союзі, характеристики етапів її усунення з суспільної арени. У другій половині 1940-х рр. в історичній науці накопичилося достатньо матеріалів для підтвердження цієї думки. Насамперед, це представлено дослідженнями відомого церковного діяча, монаха Чину Святого Василія Великого (далі ЧСВВ), дослідника історії церкви в Україні загалом та УГКЦ зокрема – Атанасія Пекаря.

З різних причин ім'я науковця мало згадували. В радянську добу його праці друкувалися виключно за межами СРСР і лише таємно потрапляли в руки українського читача. Унікальність наукових доробків вченого полягає в тому, що у них на серйозному науковому рівні аналізувалися складні питання з історії Української Церкви, ідентичність якої радянський тоталітарний режим намагався стерти. В контексті цього, дослідження наукової спадщини о. А. Пекаря набуває актуальності. Оскільки на сучасному етапі державотворення відданість встановленню історичної справедливості являється складовою інформаційної війни, то від неї залежить майбутнє суспільства і нації загалом. Метою публікації є бажання популяризувати вітчизняний науковий істеблшмент, завдяки якому, в добу панування „комуністичного плюралізму”, вдалося зберегти українську історичну науку.

Вітчизняна бібліографія історії українського греко-католицизму не була б повною за відсутності серйозних досліджень, які почав проводити священник ЧСВВ, історик А. Пекар. До нас дійшло кілька його фундаментальних праць і розвідок, які стосувалися минулого УГКЦ. Зокрема це „Нариси історії Церкви на Закарпатті” [7] – у двох томах, колективна праця „Збірник проповідей: з нагоди 400-ліття відновлення єдності Української Церкви з Церквою Вселенською” [1], „Ісповідники віри нашої сучасності” [5] та багато інших.

Вивчаючи період української радянської історії і місця у ньому Церкви, вчений схильний розглядати його таким, який кардинально вплинув на релігійну та конфесійну карту України. Він з цього приводу писав, що починаючи з осені 1939 р. радянська експансійна політика в Галичині почала реалізовуватися виключно на засадах воєнного комунізму та атеїзму, що передбачало нейтралізацію ідеологічних опонентів, які починаючи з початку ХХ ст. сконцентрувалися навколо УГКЦ. Починаючи з 1940-х рр. проявився перший серйозний тиск на греко-католиків в Радянському Союзі, який повністю підтримала адміністрація Російської Православної Церкви. Встановивши свої єпископські центри в різних регіонах УРСР, її завдання полягало у